

A TÁJKARAKTER ELEMZÉS CÉLJAI ÉS A SZAKÉRTŐI BEVONÁS EREDMÉNYEI

SAIN MÁTYÁS^{1*}, KONKOLY-GYURÓ ÉVA², VASZÓCSIK VILJA¹

¹ *Lechner Tudásközpont*

² *Soproni Egyetem EMK EVGI Táj tudományi és Vidékfejlesztési Intézeti tanszék, Tájműhely Kft.*

**e-mail: matyas.sain@lechnerkozpont.hu*

Absztrakt

A Földművelésügyi Minisztérium által irányított tájkarakter alapú tájtipizálási rendszerhez kapcsolódó partnerségi együttműködés fő célja, hogy a feladat megoldása minél szélesebb szakmai konszenzussal, minél nagyobb érintetti kör igényeit kielégítően történjen, és ezáltal a projekt eredményei általánosan alkalmazottá váljanak, a projekt során kialakított rendszer pedig hosszú távon beépüljön a mindennapi, és tájjal összefüggő tervező és hatósági szakmai munkába, valamint a táj kutatásba. A feladattal kapcsolatos jelenlegi helyzetet a projekt partnerségi tervének megfelelően egy kérdőív segítségével, valamint egy széleskörű szakmai workshop keretében elemeztük. Az összegyűjtött problémák ok-okozati összefüggéseit a problémafa-célfa módszerével vizsgáltuk. Ennek eredményeként feltárultak azok a gyökérokok, amelyek a jelenlegi helyzethez vezettek. A célfa ennek nyomán megmutatja, hogy mely pontokon lehet hatékonyan beavatkozni annak érdekében, hogy teljesüljenek a feladattal kapcsolatban szintén beazonosított specifikus és átfogó célok.

Bevezetés

Az Európai Táj Egyezmény – amelyhez hazánk is csatlakozott – kötelezettségként előírja a tájak számbavételét. Tekintettel az egyezmény tájfogalmára, amely szerint a táj az emberek által érzékelt terület, amelynek karaktere a természeti és az antropogén tényezők hatása és kölcsönhatása eredményeképp alakul ki (ELC 2000). Ebből következően a tájak számbavétele a karakter alapján történő lehatárolást és leírást jelenti, amely Magyarország számára jogszabályi kötelezettség. A hazai tájak karakterének meghatározása a KEHOP 4.3.0-15-2016-00001 azonosítószámú, „A közösségi jelentőségű természeti értékek hosszú távú megőrzését és fejlesztését, valamint az EU Biológiai Sokféleség Stratégia 2020 célkitűzéseinek hazai

szintű megvalósítását megalapozó stratégiai vizsgálatok” elnevezésű projektében veszi kezdetét.

Azon túl, hogy a nemzetközi egyezmény részeseként kötelezettséget teljesítünk, a tájkarakter meghatározása számos szakmai érv alapján is indokolt. „A tájak komplex, térségi környezeti rendszerek, amelyeket számos tényező formál, és amelyre számos gazdasági és irányítási ágazat, szakterület hatással van. A tájkarakter alapú elemzéssel egyfajta viszonyítási alapot teremtünk a táj természeti és antropogén elemeinek és a tájban zajló tevékenységek megítéléséhez, értékeléséhez és így módon a döntések számára. A tájkarakter elemzés tehát egy döntéselőkészítő eszköz, amely hatósági, tervezési és stratégiai döntésekhez szolgáltat információt. Ugyanakkor a kommunikáció eszköze is, mert a tájban élők, gazdálkodók, a táj látogatói el tudják helyezni magukat abban a térbeli és működési viszonyrendszerben, amelyben tartózkodnak és tevékenykednek.” (Konkoly-Gyuró et al. 2017)

A tájak értékelése és kataszterezése természetesen nem előzmények nélküli Magyarországon. A térségfejlesztő és tervező szakmák, valamint a tájkutatók is elsősorban az 1990-ben elkészült, majd 2010-ben második, bővített kiadásban is megjelent Magyarország Kistájainak Katasztere (Dövényi 2010) című, digitálisan is hozzáférhető kiadványt használják. „A kistájataszter a részletes domborzat, földtan, éghajlat, vizek, növényzet, talajok, közlekedés, településhálózat, népesség bemutatásán túl a vizuális adottságok elemzésére (azonban) nem tér ki.” (Konkoly-Gyuró et al. 2017) Az elsősorban leíró adatokat tartalmazó kistájataszter kevés támpontot ad a táj védelmével, kezelésével, fejlesztésével kapcsolatban.

A fentiek figyelembevételével tehát szükség van egy olyan tájkarakter-tipizálási és tájkarakter leíró és értékelő rendszerre, amely az esztétikai, főként vizuális adottságokat is elemzi, figyelembe veszi a tájban élők percepcióját, a tájak változását, s így módon a tájmonitoring alapjául szolgál, és nem utolsó sorban továbbfejleszhető. Ezáltal keretet, hivatkozási alapot ad a különféle tervező szakterületek számára a tájak kezeléséhez, fenntartásához, fejlesztéséhez, valamint az egyezmény által előírt minőségi célkitűzések megfogalmazásához. Mindez azonban csak úgy jöhet létre eredményesen, ha a rendszer megalkotásában, majd a tartalmi munka elvégzésében széles körű szakmai konszenzus és együttműködés alakul ki. Ennek érdekében a projektben elejétől fogva nagy hangsúlyt kap a szakterületi érintettek aktív bevonása.

A tervezett tájkarakter elemzés végrehajtása során folyamatos párbeszédre van szükség a tájjal foglalkozó szakértőkkel, akiket a hatékony együttműködés fenntartása érdekében rendszeresen tájékoztatni kell a részeredményekről és eredményekről is. A kialakításra kerülő rendszer elemei:

- a széles körű bevonás a projekt korai szakaszában,
- folyamatos információátadás a széles szakmai közösségnek,
- szakmai konszenzus megalapozását biztosító közös munka,
- lehetőség nyújtása a részeredmények megismerésére és a projekt folyamatára, illetve a kutatási folyamat korrekciójára vonatkozó javaslatok megtételére.

A rendszer alkalmazhatóságát és sikerességét befolyásolja a szakmai körön kívüli ismertség is. A minél szélesebb körű társadalmi elfogadottság érdekében szükséges:

- folyamatos tájékoztatás, disszemináció,
- az elkészült eredmények népszerűsítése országos kommunikációs kampány keretében,
- a mintaterületi felmérés során a helyi szereplők bevonása, érdekeltté tétele az eredmények használatában.

Szakértők bevonásának módszere a projekt kezdeti, megalapozó szakaszában

Az érintettek körének meghatározásakor a táj kutatáshoz, tájtervezéshez és tájkezeléshez kapcsolódó szakterületeket és tevékenységi köröket összegyűjtve alakult ki a következő csoportosítás és bevonandói kör.

Közvetlen érintettek:

- A projektért felelős minisztérium: Földművelésügyi Minisztérium, Nemzeti Parki és Tájvédelmi Főosztály, Tájvédelmi, Barlangvédelmi és Ökoturisztikai Osztály
- Államigazgatási szereplők (tájvédelmi hatóság és nemzeti park igazgatóságok)
- Tervezőket, „tájás” szakmát képviselő civilek, érdekképviseltek
- Tervező kulcsszakértők
- Kutató/oktató kulcsszakértők
- Kapcsolódó szakterületekkel foglalkozó érintettek
- Kapcsolódó szakterületek képviselői

Közvetve érintett szereplők

- Civil szervezetek
- Önkormányzatok
- Lakosság

A bevonás első lépéseként egy online kérdőív kitöltését kértük a megszólított érintettektől. A kérdőív rákérdezett a tájjal kapcsolatos munka során tapasztalt hiányosságokra, a tájkarakter tipizálás fő szempontjaira és lehetséges hasznaira.

A felsorolt körrel ugyanakkor törekszünk a valós részvételi tervezés megvalósítására. Ennek egyik legfontosabb ismérve, hogy a bevont érintettek kapcsolatba kerülnek egymással, így van lehetőségük arra, hogy megismerjék és megértsék egymás szakmai helyzetét, igényeit és javaslatait, s ezáltal képessé válnak mindenki számára előnyös, vagy legalábbis kompromisszumos megoldásokat, együttműködési lehetőségeket is azonosítani. (Sain 2010) Fontos szempont az is, hogy a létrejövő tudás valamennyiük közös tulajdonává és erőforrásává válik, így egyrészt javulhat a szakterületek és szakembereik közötti egyetértés a tájjal, annak megközelítésével kapcsolatban, másrészt nő az esély arra, hogy a jövőben a tágabb szakma képes lesz a most létrejövő közös alapokon továbbfejleszteni a tájkarakter rendszert.

A partnerségi egyeztetés legfontosabb eszköze ezért a közös munka, azaz műhelymunkák (workshopok, tervező beszélgetések) megvalósítása. A projekt során már megtartott workshopon mintegy 40 fő vett részt. Ekkora létszám mellett természetesen a szabad beszélgetés, vitatkozás nem hoz eredményt, ezért a részvételi tervezés eszköztárában kell megtalálni a témának és a résztvevői körnek megfelelő csoportmunka technikáit, és azokat kell facilitátori segítséggel alkalmazni.

Az első, 2017. január 5-én megtartott műhelymunkán a peremfeltételeket, a tervezés mandátumát, a kiindulási paradigmákat bemutató rövid előadások után közösen, plenárisan kezdtük a téma körvonalazását a tájjal kapcsolatos szakmai munka kapcsán felmerülő hiányosságok és problémák összegyűjtésével. A 40 résztvevő közös munkáját az ötletbörze és a „mind mapping” (gondolattérképezés) módszerével tettük lehetővé. A kérdés elhangzása után néhány perc állt rendelkezésre arra, hogy mindenki átgondolja a válaszait (így az első felszólalók kevésbé befolyásolták a többiek gondolatait), majd sorban haladva mindenki lehetőséget kapott legfontosabb felvetésének elmondására. A facilitátori szerepet megosztva ketten töltöttük be: egy „beszélgető” és egy „jegyzetelő”. A jegyzetelés „mind mapping” struktúrában történt számítógépen, kivetítővel mindenki számára láthatóvá téve. A módszer lehetővé tette valamennyi résztvevő számára a megnyilatkozást, és a felvetett ötletek egyfajta „big picture”-t, átfogó helyzetképet adtak.

A plenáris ötletbörzét követően négy célzott kérdés megtárgyalása következett. Itt a wold café (kávéház) módszerét alkalmaztuk (Vaszócsik 2017.), vagyis a résztvevők négy asztal körül helyezkedtek el, s minden asztalnál egy adott témával foglalkoztak. Nagyjából fél óránként a résztvevők új asztalhoz ültek, ahol a helyben maradó asztalgazda avatta be őket a témával kapcsolatos eddigi felvetésekbe. Három csere után mindenki minden témával foglalkozhatott. Az asztalgazdák végül plenárisan ismertették a felmerült legfontosabb szempontokat, javaslatokat.

A workshop közös munkával létrehozott jegyzetei aránylag strukturálatlan, ugyanakkor információkban, megállapításokban nagyon gazdag, és a széles szakmai kör sokszínű nézőpontjait tartalmazó alapanyagot adtak. Ennek feldolgozását a Lechner Tudásközpont szakértői végezték a problémafa-célfa módszer segítségével (Konkoly-Gyuró 2013). A műhelymunka megállapításait rendszerezve és letisztázva post-it cetlikre írtuk, amelyek felhasználásával egy átfogó problémafát készítettünk. A problémafa módszer kiváló eszköz arra, hogy a felmerülő problémák, problématerületek ok-okozati viszonyait feltárjuk, vagyis tisztán lássuk, hogy melyek azok a gyökérok, ahonnan a negatív helyzet eredeztethető. A problémafa átalakítása célfává megadja a projekt célhierarchiáját és a beavatkozási pontokat. A projekt során további műhelymunkákat, egyeztetéseket, konferenciákat tervezünk, melynek során a már bevont érintettek, illetve újabb csatlakozók oszthatják meg szakmai szükségleteiket, nézőpontjaikat, tudásukat.

Eredmények

A projekt kezdeti szakaszában a kérdőíves felmérés és az első műhelymunka eredményeit tudjuk közreadni.

A 8 kérdésből álló online kérdőívet, amelyet a korábban részletezett érintetti körnek küldtük szét, 93-en töltötték ki. A válaszadók 37%-a tervezőként 26%-a hatósági ügyintézőként foglalkozik tájjal kapcsolatos feladatokkal, 21%-ának fő kutatási szakterülete a táj és 17%-a természetvédelmi területek kezelőjeként találkozik tájvédelmi feladatokkal.

A válaszokból kiderült, hogy a megkérdezettek többsége ismeri és használja a tájkarakter fogalmát, és egyetért a megadott meghatározással. A tájak karakter alapú lehatárolásánál figyelembe veendő tényezők közül a válaszadók a természeti adottságokhoz köthető tényezőket (domborzat, természetes növénytakaró, vízrajz, élőhelyek) tartották fontosabbnak, míg a társadalmi, gazdasági jellemzők és az infrastrukturális ellátottság említése a sor végére került. A kérdőív egyik legfontosabb kérdése volt, hogy a válaszolót milyen típusú eszköz segítené a tájjal kapcsolatos munkájában. A válaszadók legfontosabb eszköznek a projekt keretében létrehozandó részletes adatbázist nevezték meg, ezen túl fontosnak tartják a tájkarakter-típusokhoz köthető tájvédelmi irányelvek megfogalmazását és a tervezést segítő útmutatók, a kezelési szempontrendszer és a kezelési tervek kidolgozását is. A projekt eredményeként létrejövő információ-halmazból a válaszadók a legfontosabbnak a karakterformáló elemek felsorolását, minősítését, a védendő értékek és veszélyeztető tényezők számbavételét tartották, míg a gazdaságfejlesztési célok és a társadalmi viszonyok a korábbi kérdések válaszaihoz hasonlóan a sor végén szerepeltek. A kérdőívek elemzéséből kiderült, hogy a tájjal foglalkozó szakemberek számára különösen fontos, hogy a projekt hozzájáruljon a „tájás” munka jogszabályi környezetének megerősítéséhez és objektív hivatkozási alapot jelentsen a tájtervezési és a tájvédelmi hatósági munkához.

A 2017. január 5-i műhelymunka a már vázolt módszertannal hasonló eredményeket adott. A plenáris ötletbörzén a jogszabályi környezet és a hatósági szerep bizonytalanságai mellett a tájjal kapcsolatos objektív hivatkozási alap hiánya volt a leghangsúlyosabb. A „Kistájkataszter” ugyan ad támpontokat, de éppen az érzékenyebb, vizuális, percepcionális kérdésekben nem segít eligazodni, és nehéz a megállapításaira támaszkodva minőségi célkitűzéseket meghatározni.

A problémafa és a célfa módszer segítségével feldolgozott jegyzetek alapján az alábbiak szerint fogalmaztuk meg a projekt által megcélzott tématerület jövőképét és legfontosabb céljait:

Jövőkép:

Kedvező tájállapot és táji adottságon alapuló felelős tájhasználat, amely hatására hazánkban növekszik az emberi jóllét szintje.

Általános cél:

A fenntartható, integrált, területi szemlélet erősödik a döntéshozatalban, amely a táji értékek megőrzését segíti és csökkennek az eltérő gazdasági-társadalmi érdeket képviselő szereplők között felmerülő területi konfliktusok.

Specifikus célok:

- A táj, mint térbeli referenciarendszer elfogadása a tudományos–tervezői gyakorlatban
- A tájkarakterhez kapcsolható gazdasági értékek számbavétele a döntéshozatalban
- A tájhoz kapcsolódó hatósági eljárások eredményesebbé tétele, a megelőzés elvének jobb érvényesülése
- A tájjal kapcsolatos társadalmi érzékenység erősítése

A specifikus célokon belül meghatároztuk továbbá a konkrét célokat és az azokhoz tartozó beavatkozásokat, amelyek egyes tevékenységei a tervezett KEHOP 4.3.0. projekt keretében valósítandók meg (Vaszócsik et al. 2017).

Összegzés

Az Európai Táj Egyezményből fakadó kötelezettség teljesítése mellett a KEHOP-ból támogatott projekt komoly lehetőség arra, hogy a hazai tájak megértésével, fenntartásával, védelmével és fejlesztésével kapcsolatos szakmák megteremtsék munkájuk közös módszertanát, objektív hivatkozási alapját, és előkészítsék a szükséges jogszabályi változásokat. E munka eredményességét a közös gondolkodás, a projekt során megvalósuló szakmaközi együttműködés garantálhatja. A projekt előkészítő szakaszában megvalósított első workshopon mintegy teszteltük a különböző szakterületek meghívott szakértőivel az együttműködési lehetőségeket. A közös munka során körvonalazódtak azok a főbb beavatkozási területek, amelyek valamennyi tájjal foglalkozó szakterület számára fontosak. Az elért eredmények jó alapot adtak a projekt céljainak, kereteinek meghatározására.

Köszönetnyilvánítás

A projekt során az egyik legfontosabb feltétel az egyes szakterületek szakértőinek konstruktív együttműködése. Köszönjük a kérdőívet kitöltő és a workshopon résztvevő szakembereknek a közreadott tudást és tapasztalatot, és köszönjük előre is mindazoknak, akik értékes hozzájárulásaikkal támogatják a hazai tájkarakter tipizálási rendszer kialakítását.

Irodalomjegyzék

- Dövényi Z. (szerk.) (2010) Magyarország kistájainak katasztere. 2., átdolgozott és bővített kiadás, MTA FKI, Budapest
- European Landscape Convention (2000)
- Konkoly-Gyuró É. (2013) Környezettervezés. Mezőgazda Kiadó. Budapest
- Konkoly-Gyuró É., Kollányi L., Csorba, P., Tirászi, Á., Balázs P., Máté K. (2017) Tájkarakter alapú tájtipizálás - A tájkarakter alapú tájtipizálási rendszerek felhasználásával

kapcsolatos hazai és nemzetközi módszertanok elemzése, Tájműhely Kft., Ormos Imre Alapítvány. Projekt Megalapozó Tanulmány. Budapest

Sain M. (2010) Területfejlesztési füzetek (1) – Segédlet a közösségi tervezéshez, NFGM, VÁTI Nonprofit Kft., Budapest

Vaszócsik V. (témafelelős), Csősz M., Faragóné Huszár Sz., Göncz A., Dr. Grónás V., Hamar J. , Kincses K., Pádárné dr. Török É. , Dr. Podmaniczky L, Sain M., Sárdi A., Tóth P. (2017) A hazai tájkarakter alapú tájtipizálás célrendszerének és a gyakorlati alkalmazás lehetséges területeinek előzetes meghatározása. Lechner Tudásközpont Területi, Építészeti és Informatikai Nonprofit Kft. Budapest

